

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОЯВУ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

В статті проведено ретроспективний аналіз світових банківських криз. Проаналізовано причини виникнення сучасної глобальної фінансової кризи. Розглянуто шляхи її поширення через ефект зараження. Виокремлено основні канали проникнення глобальної банківської кризи у фінансові сектори держав.

Ключові слова: банківський сектор, ефект зараження, світова фінансова криза.

BLAHUN I. I.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

**EVOLUTION OF THE APPEARANCE ECONOMIC CRISIS
IN THE BANKING SECTOR**

Conducted a retrospective analysis of the global banking crisis. The causes of the current global financial crisis are defined. Analyzed the ways which global banking crisis used to spread through the contagion effect. The main channels of penetration of the global banking crisis in the financial sectors of countries are determined.

Keywords: banking sector, contagion effect, the global financial crisis.

Вступ

Сучасне суспільство прагне до постійного поліпшення рівня й умов життя, які може забезпечити тільки стійкий економічний ріст. Однак, як показує досвід довгостроковий економічний ріст не є постійним, а постійно переривається періодами економічної нестабільності.

У виникненні та розвитку кризових явищ значну роль відіграє стабільний розвиток банківської системи, оскільки саме вони формують інституційну систему, впливаючи на ефективність розподілу кредиту, структуру процентних ставок, рішення у сфері грошово-кредитної політики і їх ретрансляцію економічним агентам. Це пояснюється тим, що стратегія поведінки окремих банків формується в результаті прийняття рішень на мікрорівні, хоча після колективних дій вони впливають на формування макроекономічних умов, в яких існують як самі банки, так і інші економічні агенти. Аналогічна роль банківського сектора економіки обумовлюється його випереджаючою реакцією на зміни в кон'юктурі в порівнянні з іншими її секторами, що дозволяє використовувати його поведінку як дієвий інструмент прогнозування економічної ситуації.

Постановка завдання

Загрози втрати безпеки функціонування банків виникли з моменту їх створення. Це впливає з природи їх функціонування як суб'єктів, що приймають депозити і надають кредити, які обтяжені ризиком їх повернення.

Проведена діагностика причин виникнення нинішньої глобальної фінансової кризи, вказує на ті недоліки, які властиві банківському сектору багатьох держав, серед яких одним із суттєвих, як виявилось пізніше, було надмірне кредитування і помилкова оцінка ризику, яка пов'язана з процесом сек'юритизації.

Результати

А все почалось з того, що в травні 2006 року збанкрутувала перша американська брокерська фірма Merit Financial Inc., через зростання норми неплатоспроможності для кредитів subprime, в 2007 році відбулось падіння чергових брокерських установ, серед котрих найбільш суттєвим було падіння New Century Financial. Враховуючи вагому роль американського ринку на розвиток світової економіки, зародок таких процесів швидко поширювався на інші країни, викликаючи, таким чином, ефект зараження. В той же час Bear Stearns повідомив, що два його хедж-фонди, які інвестували на ринку subprime, майже повністю втратили свою вартість. Даний факт можна трактувати як початок глобальної фінансової економічної кризи, тобто фінансові установи почали поступово стикатись з проблемами, пов'язаними зі своїми CDO (collateralized debt obligation). Найбільш чутливим до перебігу таких подій став швейцарський банк UBS. Коли почала закручуватись спіраль проблем, чергові інституції відчули значне зниження прибутку (зокрема, Morgan Stanley, Goldman Sachs, Bear Stearns, Citigroup, Merrill Lynch, Bank of America, Barclays, HSBC) та серйозні фінансові проблеми (зокрема, ІКВ Deutsche Industrie Bank, Northern Rock). Так, в результаті фінансових проблем інвестиційний банк Bear Stearns втратив доступ до короткострокових кредитів, у результаті чого, його поглинув найбільший за розмірами активів банківський холдинг США – JP Morgan.

Про те, перша хвиля кризи у Європі, не викликала значного спустошення фінансових ринків, і тільки після занепаду американського інвестиційного банку – Lehman Brothers (друга фаза), почався колапс в банківському секторі та в інших сегментах фінансового ринку внаслідок втрати довіри між його учасниками. Третя фаза кризи пов'язана з фінансовими проблемами Греції, в наслідок чого, банки почали відчувати на собі негативні ефекти, пов'язані з наявністю у своїх портфелях державних цінних паперів,

випущених урядами країн Південної Європи.

Як показує досвід, причини виникнення банківських криз є одні і ті самі і змінюються незначною мірою, хоча, безсумнівно, фінансові й організаційні інновації призводять до того, що така ж причина (наприклад, негативна кредитна політика) діє уже з іншою силою (зазвичай більшою, як наслідок більшого значення фінансової діяльності в економіці) і має інший, часто глобальний, діапазон [1]. Як вказано у визначенні системної банківської кризи [2], банківська криза системного характеру відзначається значною кількістю неплатоспроможності (default) як суб'єктів у фінансовому секторі, так і серед підприємств. Це призводить до збільшення непрацюючих кредитів, а сукупний капітал банківського сектора в основному або повністю вичерпаний. Масове виникнення фінансових проблем на мікроекономічному рівні призводить до проблем системного характеру. Зменшення або, в крайньому випадку, виснаження капіталу у банківському секторі вимагає втручання державних органів, спрямованих на „налагодження” банківського сектора [3]. Варто сприйняти той факт, що існує тісний взаємозв'язок між причинами появи банківських криз і причинами неплатоспроможності банків.

На хвилі глобальної фінансової кризи пригадується гіпотеза про фінансову нестабільність (financial instability hypothesis) Х. Мінські [4]. У цій же гіпотезі, на противагу іншим підходам теорії економіки, банківська справа визначається як діяльність, спрямована в основному на отримання прибутку, що стає можливим завдяки введенню інновацій. Х. Мінські виокремив три форми фінансування (income-debt relations): забезпечене фінансування (hedge financing), спекулятивне фінансування (speculative financing), а також незабезпечене фінансування, яке отримало назву від творця першої фінансової піраміди – Понзі. Забезпечене фінансування дозволяє позичальнику (або тому, хто бере кредит), сплачувати заборгованість з отриманого cash flow. У випадку спекулятивного фінансування cash flow є недостатнім для повної сплати заборгованості, але позичальники можуть скористатись новою емісією боргу або відстрочкою кредиту. Спекулятивні позичальники надають інформацію про прибутки, що підкреслюють здатність погашати зобов'язання. Позичальники типу Понзі не отримують cash flow, котрий дозволяє сплатити заборгованість, чи навіть відсотки. Оплата стає можливою у випадку продажу активів або залучення нового зобов'язання із, як правило, ще більшою процентною ставкою. Перелічені форми фінансування дозволили визначити стан рівноваги, в протилежному випадку, ситуація призводить до її порушення. Крім того, після тривалого періоду процвітання відбувається відхід від забезпеченого фінансування, що викликає нестабільність [5].

Діяльність банків є проциклічною, що властиво, зокрема, підходу менеджерів до ризику. У період хорошої кон'юнктури менеджери зосереджені на розвитку кредитної (та інвестиційної) діяльності, особливо якщо попередні операції виявилися прибутковими. Часто це спричиняє занадто ліберальний підхід стосовно збільшення схильності до ризику, включаючи зниження вимог до кредитоспроможності. За термінологією Х. Мінські, це є відходом від забезпеченого фінансування. Позитивна кон'юнктура у „якийсь” момент закінчиться, і тоді частина прийнятих раніше угод не може бути виконана клієнтами, що призводить до втрат у банках. В такій ситуації менеджери банків повинні розробити більш вимогливий підхід до оцінки кредитоспроможності клієнтів, що обмежить розвиток кредитування, а укладення кредитних договорів стане менш доступним в економіці. Через якийсь час менеджери можуть змінити своє ставлення до ризику і лібералізувати встановлені раніше правила. А. Бергель та Г. Уделл [6] охарактеризували дане явище як „пам'ять інституцій” (institutional memory). Для подальших, більш розгорнутих досліджень постає запитання – у якій мірі дії менеджерів обумовлені економічним розрахунком і у якій – чинниками поведінки.

Ретроспективний аналіз причин появи криз вказує на наступні їх джерела:

- негативна політика банків, зокрема у сфері кредитного ризику;
- прогалини в наглядових регулюваннях, які дозволили іти на занадто високий ризик;
- запізнілу інтервенційну діяльність збоку наглядачів;
- надмірний оптимізм учасників ринку.

На основі аналізу наукових надбань, пов'язаних аналізу сучасної глобальної фінансової кризи, нами узагальнено і систематизовано основні причинами їх появи:

- зменшення вимог до позичальників, у зв'язку з динамічним розвитком кредитування;
- значне, в основному спекулятивне зростання цін на нерухомість;
- збільшення зацікавленості банками до сек'юритизації, що призвело до ослаблення кредитної політики;
- пом'якшення монетарної політики і підтримування протягом тривалого періоду низьких процентних ставок.

Заслугує на увагу аналіз причин появи криз та ефект зараження, розгляд якого в теперішній час є актуальним внаслідок суттєвого його впливу на діючу сьогодні глобальну фінансову кризу.

Так, Й. Кломп [7] провів аналіз причин виникнення банківських криз і вказав на різницю, у порівнянні з результатами попередніх досліджень. Дослідження проведені Й. Кломпом, стосувались аналізу значимих економічних показників, які мають вплив на розвиток банківського сектору (рис. 1). Період дослідження охопив 1970-2007 роки та 110 країн. Порівняно з попередніми дослідженнями, суттєва різниця полягала у застосуванні ним інших методик оцінювання (random coefficient model), а також у використанні

незалежних змінних, які описали різницю між країнами, зокрема, стосовно якості інституційного середовища, фінансового регулювання, незалежності центрального банку тощо. Крім того, автор також ввів додаткові макроекономічні змінні. В зроблених висновках автор стверджував, що причини банківських криз є різноманітними, хоча можна виділити змінні, які у більшості випадків себе проявляють, а це: зростання обсягів кредитування, зростання ВВП, реальні процентні ставки. Можливість появи кризи може збільшувалась у випадку зростаючої глобалізації та у випадку збільшення відношення агрегату M2 до валютних резервів. Крім того, автор виявив відмінності у впливі окремих змінних, залежно від рівня економічного розвитку, а також відмінності між кризою системного характеру та „звичайною” кризою. Таким чином виокремлені змінні (зростання обсягів кредитування, зростання ВВП, реальні процентні ставки), є по суті найбільш вагомими і підкреслюють важливість припливу кредитів в економіку з метою генерування кризових явищ.

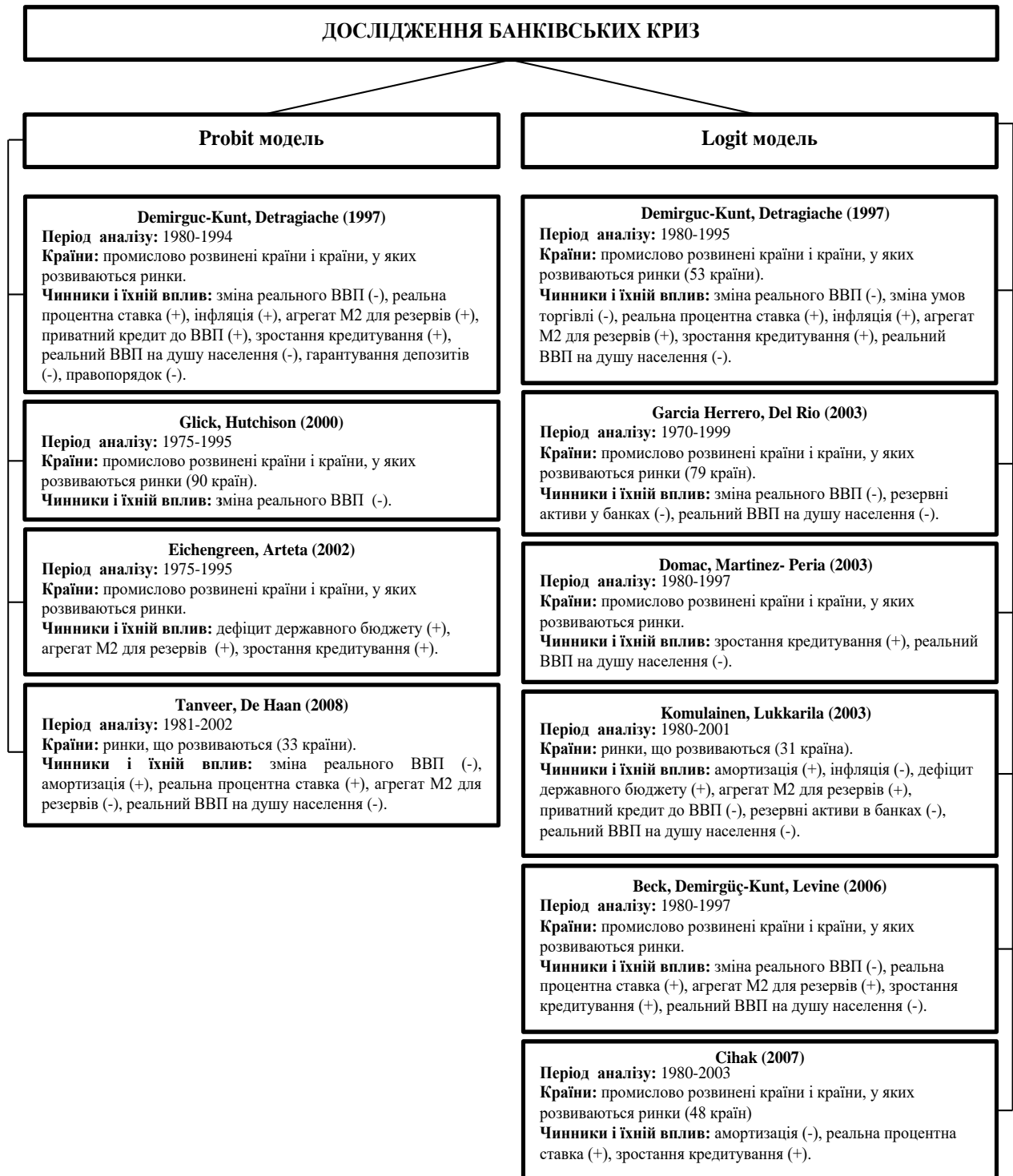

Рис. 1. Змінні, що використовуються при аналізі банківських криз

С. Саск та Ф. Таскін [8] провели аналіз чинників, що викликають фінансові кризи, внаслідок, якого було встановлено, що вони не змінюються в динаміці і немає ніякої різниці як, між розвиненими країнами і країнами що перебувають у процесі розвитку. Автори виявили, що криза у країнах, які визначені як GIPS [9], відрізнялась від типової кризи.

Аналогічні дослідження провели С. Клессенс, М. Косе, М. Терронс [10], розглянувши крім цього проблему пов'язану із рецесією, яка виникла внаслідок кризи. Враховуючи даний чинник було встановлено, що глобальна фінансова криза має спільні з попередніми риси: значне підвищення цін на активи перед початком кризи, кредитний бум, що передував кризі, значна експансія на кредитному ринку (зокрема, стосовно іпотек), запізніле реагування на змінами на ринку. У порівнянні з попередніми кризами, основні чотири відмінності стосувалися таких аспектів: широке використання фінансових інструментів, зміцнення зв'язків між фінансовими ринками, високе боргове навантаження в діяльності фінансових установ і домашніх господарств. Витрати, пов'язані з рецесією, в умовах глобальної фінансової кризи (у порівнянні з попередніми), значною мірою потягнули економіку за собою „вниз”.

До таких висновків прийшов С. Клессенс вказавши на наступні відмінності:

- раніше кризи стосувались в основному країн, які розвиваються, а сьогодні у центрі уваги – високорозвинені країни;
- фінансові системи були більш потужними, з огляду на ВВП, більш сконцентрованими, а фінансові установи мали більш складні організаційні структури, що ускладнювало контроль;
- зростання обсягів кредитування і цін на активи було більш суттєвим, ніж раніше, що у деяких випадках приводило до зовнішнього дисбалансу;
- боргове навантаження було вищим у зв'язку із зростанням цін на нерухомість;
- внаслідок застосування інновацій та підвищення ролі небанківських установ (так звана паралельна банківська справа, *shadow banking*), розширились зв'язки між фінансовими інституціями.

Дж. Капріо [11] провів дослідження в області чинників, що визначають виникнення фінансової кризи в 2008 році у 83 країнах, на основі даних за 1998–2006 роки, із використанням пробіт-моделі. За результатами дослідження, ймовірність виникнення кризи була більшою у країнах з значним відношенням кредитів до депозитів (а це свідчить про нестабільне фінансування кредитної діяльності), проте меншою для країн, де існувала висока процентна маржа, висока концентрація в банківському секторі, а також значний приватний моніторинг (*private monitoring*). Дані висновки отримали підтвердження також при аналізі на рівні окремих банків. Автор виокремив дві бізнес-моделі у банківській справі – традиційну (*originate-to-hold*, ОТН) та „нову” (*originate-to-distribute*, ОТД). Традиційна модель дозволяє досягнути значного відсотку маржі і є більш стабільною у період кризи. Автори також відзначили, що додаткові вимоги стосовно наявності достатнього капіталу для банків з традиційною моделлю буде впливати на збільшення вартості кредитів і скорочення обсягів кредитування. Крім того, вони висловили побоювання стосовно входження банків у нові, більш ризиковані сфери діяльності.

Е. Валаскас та К. Кізі [12] досліджували місячну волатильність (*monthly historical volatility*) показників діяльності банків у банківському секторі (15 країн ЄС, Норвегія і Швейцарія) від січня 1988 року по грудень 2010 року. Попри неможливість ідентифікації змін у довгостроковій тенденції волатильності, існує різниця в множині чинників, які її викликають. Значною мірою зросло значення міжнародних і європейських нефінансових чинників, особливо для великих банківських систем, в результаті транскордонної інтеграції, проте це не пов'язано із введенням євро як єдиної валюти. Також це стало причиною вразливості європейських банківських систем до зовнішніх потрясінь в останній частині досліджуваного періоду.

Діюча криза швидко поширилася в глобальному масштабі за допомогою так званого ефекту зараження (*contagion effect*) [13]. Його можна ідентифікувати як ситуацію, у якій зміцнюються зв'язки між ринками після потрясіння на єдиному ринку [14]. Вагомим елементом стає „потрясіння”, яке може носити „мікро-” або „макро-” характер. На основі досліджень Ф. А. Лонгстафф [14] виокремив три типи каналів передачі ефекту зараження:

- канал пов'язаної інформації;
- канал ліквідності;
- канал оцінки ризику.

Зазначені канали пов'язані між собою. Поява несприятливої інформації може привести як до зниження ліквідності інструменту, так і до збільшення ризику.

Шляхи перенесення ефекту зараження визначив також М. Прітскер [15], перелічивши канали зв'язку в реальній економіці, на фінансових ринках, внаслідок взаємодії між фінансовими ринками та фінансовими інституціями.

Внаслідок аналізу попередніх досліджень, А. Хасман [16] визначив два напрямки і вказав у своїх висновках на їх відмінності. По-перше, на теоретичному рівні відчутні протилежні результати. Одні автори стверджують, що тісні зв'язки між банками (визначені як „більш повна банківська структура”) збільшують ймовірність прояву ефекту зараження [16], тоді, як інші вважають, що „неповні банківські структури” сприяють більшому ризику зараження [16]. По-друге, на емпіричному рівні передбачається проведення

аналізу за допомогою мережі (network theory), а також ретроспективний аналіз подій (event studies). Суттєва відмінність між цими двома підходами полягає у тому, що у мережевому аналізі використовується симуляція, тоді як при аналізі подій – фактично існуючі проблеми банків. У літературі, що застосовує ретроспективний аналіз подій, розрізняють „чистий” ефект зараження (pure contagion) і ефект зараження, спричинений інформацією (information-induced contagion). „Чистий” ефект зараження використовується тоді, коли ситуація доходить до зняття депозитів з установ із позитивним фінансовим становищем, натомість, ефект зараження, спричинений інформацією, має місце у тому випадку, коли перед „офіційним” початком кризи з установ із фінансовими проблемами починають вичерпуватись фінанси. Результати емпіричних досліджень свідчать про те, що депоненти здатні відрізнити банки з добрим фінансовим становищем від банків з негативним фінансовим статусом, а також про те, що ефекти зараження в основному спричинені інформацією. Втім, з огляду на фінансові інновації, збільшується ризик „чистого” зараження. Крім того, наявність центрального банку як кредитора останньої інстанції ускладнює застосування аналізу подій. Дослідження, в яких використовується мережевий аналіз, показують, що ефект зараження може відбутися, але це не є настільки очевидним. Вірогідність зараження залежить, зокрема, від розміру банку, а також напрямків і типів зв'язків. На сьогодні аналіз залежності відбувається без можливості оцінити часові зміни і ґрунтується на визначенні розкладу встановлення зв'язків між банками, а не на фактичних даних, з огляду на їх недоступність [16].

Ф. Лонгстафф [14] досліджував ефект зараження, застосовуючи CDO, на основі кредитів subprime. Автор використав індекси ABX. Результати аналізу показали, що на початку кризи subprime зростає взаємозалежність між індексами і прибутковістю казначейських цінних паперів США, спредів корпоративних облігацій, процентних ставок на фондовому ринку, а також індексів VIX, що у даному випадку проявляється після виникнення ефекту зараження.

Г. Гессе [17] зосередився на питанні, чи втрата ліквідності SIV могла призвести до труднощів із платоспроможністю фінансових установ. Поява додаткової взаємозалежності між американським ринком і ринками, що розвиваються, була підтверджена у наступних дослідженнях Н. Франк та Г. Гессе.

Висновки

Постає необхідність продовження досліджень не тільки стосовно ефекту зараження, але й причин виникнення криз, котрі, всупереч своїй циклічності, здатні відтворюватись з іншою потужністю або у видозміненому форматі. Тому нагальною проблемою є більш ширший діапазон оприлюднених банками даних, а також інформації, доступної виключно інституціям мережі фінансової безпеки.

Література

1. Педь І. В. Світові фінансово-банківські кризи: особливості та причини виникнення [Електронний ресурс] / І. В. Педь, Ю. М. Лисенков, С. П. Яшук // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 7. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1248>.
2. Laeven L., Valencia F., Systemic banking crises: A new database, IMF Working Paper 2008, WP/08/224.
3. Стубайло Т. С. Банківські кризи: причини та наслідки / Т. С. Стубайло // Інноваційна економіка. – 2013. – № 11. – С. 168–174.
4. Minsky, H. P. (1992). The financial instability hypothesis. The Jerome Levy Economics Institute Working Paper, (74).
5. Mishkin, F. S. (1991). Anatomy of a Financial Crisis. NBER Working Paper Series, 3934.
6. Berger, A. N., & Udell, G. F. (2004). The institutional memory hypothesis and the procyclicality of bank lending behavior. *Journal of financial intermediation*, 13(4), 458–495.
7. Klomp, J. (2010). Causes of banking crises revisited. *The North American Journal of Economics and Finance*, 21(1), 72–87.
8. Sayek, S., & Taskin, F. (2014). Financial crises: lessons from history for today. *Economic Policy*, 29(79), 447–493.
9. Europe's PIGS: Country by country. (2010, February 11). URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8510603.stm>
10. Claessens, S., Kose, M. A., & Terrones, M. E. (2010). The global financial crisis: How similar? How different? How costly? *Journal of Asian Economics*, 21(3), 247–264.
11. Caprio, G., D'Apice, V., Ferri, G., & Puopolo, G. W. (2010). Macro financial determinants of the great financial crisis: implications for financial regulation. Available at SSRN 1695335.
12. Vallascas, F., & Keasey, K. (2013). The volatility of European banking systems: A two-decade study. *Journal of Financial Services Research*, 43(1), 37–68.
13. Примостка О. О. Методологія визначення системно важливих фінансових організацій / О. О. Примостка // Вісник ЖДТУ. – 2014. – № 4. – С. 175–181.
14. Longstaff, F. A. (2010). The subprime credit crisis and contagion in financial markets. *Journal of financial economics*, 97(3), 436–450.
15. Pritsker, M. (2001). The channels for financial contagion. In *International financial contagion* (pp. 67–95). Springer US.

16. Hasman, A. (2013). A critical review of contagion risk in banking. *Journal of Economic Surveys*, 27(5), 978–995.
17. Hesse, H., Frank, N., & González-Hermosillo, B. (2008). Transmission of liquidity shocks: Evidence from the 2007 subprime crisis. *IMF Working Papers*, 1–21.

Надійшла 03.11.2016; стаття прорецезована редакційною колегією